

Zmiana jest Sztuką. Sztuka jest Zmianą.

Kultura: Inicjatywy – szeroko ujęta polityka społeczna¹

Kultura może być wykorzystana jako instrument interwencji społecznej, może być bodźcem do zmiany, narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Wymaga to jednak namysłu, przygotowania i partnerstwa na poziomie kilku sektorów. Polityka społeczna musi bowiem, aby być skuteczną, przekroczyć granice resortowe, należy więc nastawić się zarówno na współodpowiedzialność, jak i różnorodność.

Projekt Kultura: Inicjatywy realizowany jest przez Mazowiecki Instytut Kultury w ramach szerszej idei – programu "Kultura proponuje partnerstwa", stworzonego w celu inicjowania współpracy instytucji kultury z podmiotami polityki społecznej. Wymiana wiedzy i doświadczeń pomiędzy instytucjami prowadzić ma do zaprojektowania i podjęcia wspólnych działań.

Projekt Kultura: Inicjatywy to odpowiedź na rosnącą potrzebę docenienia kultury w praktyce pomocy społecznej i współdziałania sektorów w walce z problemami społecznymi.

Pomoc społeczna jest jedną z instytucji polityki społecznej państwa, mającą na celu pomoc osobom i rodzinom w przezwyciężaniu trudności, którym nie są w stanie sprostać, wykorzystując własne możliwości i uprawnienia². Prawo obliguje pracowników socjalnych do

¹ **Polityka społeczna** – przyjęty i realizowany przez władzę publiczną i organizacje pozarządowe zespół długofalowych działań na rzecz zaspokajania potrzeb i rozwiązywania problemów społecznych. W zakres zainteresowań polityki społecznej wchodzi zagadnienia prawne, polityczne, socjologiczne, ekonomiczne w następujących obszarach:

polityka demograficzna (ludnościowa) i polityka rodzinna

polityka edukacyjna (oświatowa)

polityka kulturalna

polityka ochrony zdrowia

polityka mieszkaniowa

polityka migracyjna

polityka zatrudnienia (przeciwdziałanie bezrobociu, kształtowanie płac i warunków bezpieczeństwa pracy)

polityka zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej

polityka ochrony środowiska naturalnego

polityka prewencji i zwalczania zjawisk patologii.

[w:] B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, AsPRA-JR, Warszawa 2001, s.143.

² Tamże.

współdziałania z innymi podmiotami w celu realizacji swoich zadań. Tym samym sektor kultury jest jednym z naturalnych partnerów pomocy społecznej.

W świadomości ogółu wsparcie potrzebujących nadal kojarzone jest z zabezpieczaniem finansowym ubogich, stereotypowo postrzeganych jako znajdujących się w trudnej sytuacji z własnej woli (lub winy). Dawno jednak pomoc społeczna wyszła poza schemat sektorowy dzięki projektom kładącym nacisk na aktywizację społeczności lokalnych, profilaktykę, przeciwdziałanie wykluczeniu itp.

Z definicji **praca socjalna** to działalność skierowana na:

- pomoc osobom, rodzinom, grupom i środowiskom społecznym w zaspokajaniu ich potrzeb,
- lepsze dostosowanie do zasad życia społecznego,
- poprawienie pozycji społecznej,
- zapobieganie procesom marginalizacji społecznej³.

Kultura może przyczynić się do pozytywnej zmiany wizerunku instytucji pomocy społecznej, kojarzonej obecnie z "zasiłkami dla pijaków". Może też zmienić jednostkę, grupę i całą społeczność lokalną, może dać impuls do wyjścia poza strefę komfortu, a tym samym do przejścia na inny, lepszy i wyższy poziom; może dać odwagę, szansę wyboru, pokazać alternatywy, inne światy.

Ze sztuką związane jest pojęcie *k a t h a r s i s* – czyli oczyszczenie umysłu poprzez graniczne doznania, jakich dostarcza dzieło sztuki. „Odbiorca, odczuwając litość i trwogę, bunt i cierpienie, dochodzi do zrozumienia tajemnicy losu, do pogodzenia się z nim, a także ze zbiorową mądrością i doświadczeniem”⁴. To zjawisko, zarezerwowane tylko dla strefy kultury, może dokonać cudów w świadomości każdej jednostki, grupy i społeczności, a o takie zmiany w polityce społecznej chodzi.

Czasami kultura może okazać się jedynym zasobem zabezpieczającym przed wykluczeniem społecznym.

³ Tamże, s.153.

⁴ www.ozkultura.pl *Słownik* [20.12.2019].

Zmiana jest Sztuką. Sztuka jest Zmianą.

Mieści się to w koncepcji podejścia holistycznego, czyli spojrzenia „na człowieka całościowo, biorąc pod uwagę całokształt stanu zdrowia fizycznego, jak i kondycję oraz samopoczucie psychiczne”⁵. Kluczem do sukcesu będzie tu z jednej strony uświadomienie sobie problemów oraz ich natury (człowiek ma problemy, ale nie jest problemem), z drugiej nie koncentrowanie się wyłącznie na nich, np. na biedzie, nałogach, braku mieszkania, braku higieny czy kłopotach w relacjach z innymi ludźmi.

Niezwykle ważne w życiu każdego człowieka są także wyznawane wartości, zasoby, filozofia, dotychczasowe doświadczenia życiowe, pochodzenie, marzenia, zainteresowania. To wszystko składa się na to, KIM jest, przy czym sfera fizyczna oddziałuje na sferę psychiczną, i odwrotnie. Podobnie sfera doświadczeń, wartości, filozofia oddziałują na funkcjonowanie bieżące (problemy, nałogi), i odwrotnie.

Zmiana jakiegoś elementu może spowodować zmianę całościową, a oddziaływania mogą przebiegać równoległe – zarówno w strefie pomocy bezpośredniej, jak i w strefie zmian wartości.

Kultura jest zasobem pomagającym w adaptacji osób zagrożonych wykluczeniem.

Można to nazwać systemem naczyń połączonych.

Stoi to w sprzeczności z popularną koncepcją motywacyjną, jaką jest piramida potrzeb Abrahama Masłowa i ich hierarchiczność. Koncepcja ta została naukowo podważona. Oczywiście łatwiej zaspokoić potrzebę samorealizacji w sytuacji zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa. Ale brak poczucia bezpieczeństwa nie wyklucza realizowania się np. w sferze kultury. Przykładem niech będzie życie wielu artystów, np. Vincenta van Gogha, który, jak wiadomo, tworzył swoje prace w twórczym szale, zapominając o jedzeniu czy śnie. Przez większość życia borykał się z nędzą, nie mając możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb ekonomicznych, wegetował, tworząc jednocześnie genialne dzieła.

W praktyce indywidualne hierarchie potrzeb mogą kształtować się pod wpływem różnorodnych czynników, takich jak płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, sytuacja życiowa, propagowane w najbliższym otoczeniu wzorce. Na przykład w społeczeństwach ubogich, gdzie bardzo dużą uwagę przywiązuje się do wartości niematerialnych, potrzeby wyższego rzędu są ważniejsze od potrzeb podstawowych. Taki układ potrzeb wynika najczęściej z kultury i tradycji, czego Maslow nie uwzględnił w swej teorii.

⁵ www.pobytyzdrowotne.pl *Holistyczne podejście do zdrowia* [19.12.2019].

Koncentrując się na aspektach pozytywnych motywacji (co sprawia, że człowiek czuje się dobrze, że jest szczęśliwy, że ma ochotę kochać, tworzyć, brać na siebie odpowiedzialność), można znaleźć punkt, w którym psychologia humanistyczna styka się z kulturą.

Podobnie jest z pracą socjalną nie koncentrującą się na problemach, ale na wzmacnianiu⁶, zasobach i rozwiązaniach⁷.

Z praktyki: najbardziej efektywnymi programami są te, które angażują, na przykład w działania twórcze, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i których odbiorcy są aktywnymi realizatorami działań (aktywność poprzez sztukę). Bierny odbiór kultury nie przynosi rezultatów społecznych.

Warto zaakcentować autonomię **środowiska twórczego**⁸ w kontekście współpracy ze środowiskiem społecznym. Środowisko to wzajemne oddziaływanie twórców, odbiorców i społecznego otoczenia w miejscu aktywności twórczej. Skupia się na stycznościach – społecznych relacjach twórców z odbiorcami w lokalnej przestrzeni (miejscowości, dzielnicy, ulicy).

Zjawiska, wobec których artyści podejmują interwencje (np. problem rozpadu więzi, nadmiernego konsumpcjonizmu, społecznej atomizacji), mogą pozostawać poza podyktowanymi ustawą zadaniami systemu pomocy społecznej⁹.

Marzeniem polityka społecznego jest, by środowiska twórcze były ważnym partnerem w realizacji zadań pomocy społecznej, zarówno z obszaru profilaktyki, jak i interwencji społecznej. Argumentem jest posługiwanie się przez twórców niekonwencjonalnymi metodami pracy oraz skutecznymi metodami aktywizacji. Działania środowisk twórczych w obszarze pomocy społecznej pełnią złożone funkcje (edukują, dowartościowują, zostawiają nawyk

⁶ Wzmacnianie – Inaczej empowerment – idea aktywizowania, motywowania jednostek, grup, społeczności w szczególności zagrożonych wykluczeniem poprzez angażowanie w proces zmiany, decyzyjność, upodmiotowienie.

⁷ Terapia skoncentrowana na rozwiązaniach (TSR) to nurt terapeutyczny, polegający na dochodzeniu do celu (rozwiązywaniu trudnej sytuacji) poprzez wyszukiwanie i uświadamianie klientowi jego możliwości i mocnych stron. W terapii skoncentrowanej na rozwiązaniach unika się wracania do przeszłości, większość uwagi kierując na teraźniejszość i przyszłość.

⁸ M. Kowalewski, A. Nowak, R. Thurow, *Nowe role środowisk twórczych: pracownicy socjalni, terapeuci, doradcy. Raport z badań*, Szczecin, 2015.

⁹ Instytucje pomocy społecznej udzielają pomocy i wsparcia w enumeratywnie wyliczonych sytuacjach: ubóstwo, sieroctwo, bezdomność, bezrobocie, niepełnosprawność, ochrona macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (zwłaszcza w rodzinach wielodzietnych i niepełnych), braki umiejętności w przystosowaniu się do życia młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze, trudności w integracji osób o statusie uchodźcy, uzależnienia od substancji psychoaktywnych (alkoholizm lub narkomania), trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego, zdarzenia losowe, sytuacje kryzysowe, sytuacje klęski żywiołowej bądź ekologicznej.

poprawiania jakości życia), a poprzez charakter pracy w środowisku lokalnym – pozwalają na uzupełnianie istniejących form pomocy¹⁰.

Zadaniem projektów ze sfery kultury nie powinno być jednak zastępowanie wypracowanych już sposobów działania, ale właśnie wspieranie i wspomniane już wyżej uzupełnianie pracy systemu pomocy społecznej.

Z praktyki: w największym stopniu działania twórców uzupełniają potrzeby związane z problemami dzieci i młodzieży, a także z aktywizacją oraz zapotrzebowaniem na pomoc terapeutyczną osób dorosłych.

Kultura wspiera prewencję i rozwiązywanie niektórych problemów społecznych, przyczynia się do zmiany (negatywnego) wizerunku jednostek, wybranych grup, środowisk (zwłaszcza zagrożonych wykluczeniem), umożliwia identyfikowanie (odkrywanie) zasobów lokalnej społeczności¹¹.

Zmiana jest Sztuką? Sztuka jest Zmianą?

Jak ważne jest rozpoznanie potrzeb środowiska lokalnego i dostosowanie do niego programów społecznej interwencji poprzez kulturę?

Czego uczą się od siebie kultura i pomoc społeczna?

Na czym polega synergia tej współpracy?

Czy działania z obszaru kultury mogą być bodźcem, inspiracją do zmiany, tylko na początku drogi, gdy tymczasem jedynie działania długofalowe, systematyczne mogą powodować zmianę postaw?

Czy istnieją zatem strukturalne mechanizmy współpracy środowiska twórców i instytucji pomocy społecznej (model vs indywidualne działania jednostek)? Co temu sprzyja a co ogranicza?

Właśnie! Co nas ogranicza i nie pozwala nam wyjść ze strefy komfortu, by zmienić siebie, swoją instytucję, otoczenie i świat? Coś?

¹⁰ Dz. cyt., M. Kowalewski, A. Nowak, R. Thurow, Szczecin, 2015.

¹¹ Tamże.

Karolina Busk – specjalistka pracy socjalnej z piętnastoletnim doświadczeniem, absolwentka Instytutu Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, współautorka i ekspertka projektu Kultura: Inicjatywy.